

ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.483

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НОВИХ РЕГІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УГРУПУВАНЬ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

В. А. Полторак

*Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля,
вул. Набережна Леніна, 18, м. Дніпропетровськ, 49000, Україна,
dsec.sfp@dnup.edu*

У статті розглянуто актуальну проблему формування нового типу соціально-політичних груп (крім тих, що мають місце на сьогодні: національних, етнічних, елітних, терористичних та інших) у зв'язку із подіями на Сході України у 2014 році. А саме, груп регіонально-політичних. Розглянуто причини виникнення подібних регіонально-політичних угруповань, зокрема, економічні, політичні, мовні, історичні і т. ін. Виділено їх основні різновиди. Зроблено висновки стосовно шляхів соціально-політичної трансформації подібних груп в Україні та можливостей виникнення подібних в інших регіонах України.

Ключові слова: соціально-політична стратифікація суспільства, чинники стратифікації, регіонально-політичні угруповання.

Постановка проблеми. В соціології політики сьогодні все частіше розглядається проблема наявності та функціонування в сучасному демократичному суспільстві, так званих, соціально-політичних груп, угруповань, які відрізняються низкою чинників та в першу чергу по інтенсивності свого доступу до влади, володінням та використанням неї. Мова, власне, йде про наявність у будь-якому демократичному суспільстві соціально-політичної стратифікації, певної нерівномірності доступу різних прошарків населення, громадян до влади, використання її ресурсів [1, с. 47].

При цьому, цікаво, що взагалі у соціології проблеми соціальної стратифікації суспільства завжди, починаючи з робіт класиків соціології М. Вебера, П. Сорокіна, розроблялися дуже глибоко та інтенсивно, причому йшлося і йдеться про наявність соціальних нерівностей, їх гостроту, ступінь ієрархії поміж різними групами населення і т. ін. У той же час, хоча про це вже йшлося навіть у працях М. Вебера, проблемам політичної, краще казати, соціально-політичної стратифікації приділялося та приділяється дуже мало уваги. Нагадаємо, що цей класик соціології, аналізуючи специфіку багатовимірного підходу до пояснення соціальної стратифікації, який ґрунтується на

розумінні взаємодії поміж багатством, престижем і владою як факторами стратифікації, зауважував, що влада в суспільстві може набувати різні форми, які здатні частково перехрещуватися. Влада особистості здатна проявлятися в соціальному порядку завдяки статусу: в економічному порядку – через класи, які мають нерівний доступ до матеріальних ресурсів; в політичному порядку – завдяки участі в політичних організаціях, зокрема в партіях і державі.

Зрозуміло, що у якості суб'єктів політики можуть виступати, по-перше, окремі особистості; по-друге, соціальні та інші групи людей; по-третє, соціальні та політичні організації, що володіють державною владою та використовують її. Тому, коли йдеться про соціально-політичну стратифікацію, у першу чергу необхідно виділити саме ті групи, які виступають як суб'єкти політики. Які ж саме групи можна віднести до соціально-політичних, тобто таких, що різняться по своєму доступу до влади? Хоча проблема ця сьогодні досліджена недостатньо, все ж можна казати про наступні [2, с. 86]:

- народ, широкі соціальні маси населення як суб'єкти влади, чия політична воля реалізується в процесах виборів та референдумів;
- нації, етнічні угруповання;
- релігійні угруповання;
- керівництво та члени політичних партій та громадських рухів;
- політична опозиція;
- протестні групи;
- політичні еліти;
- терористичні угруповання та деякі інші.

Безумовно, наведений перелік важко вважати вичерпним. Можна, наприклад, казати про таке угруповання, як олігархи, яке дійсно навряд чи можна розглядати лише як суто економічне, різноманітні групи тиску та ін. Проблема ця потребує дуже глибокого вивчення. Але... ситуація, яка склалася в Україні у 2014 році, свідчить про те, що на сьогодні з'явився та реально існує і функціонує (мова йде про Україну, хоча політологи свідчать про те, що подібні явища мають місце і у деяких інших країнах) зовсім інший, специфічний різновид соціально-політичних угруповань, а саме: регіонально-політичних. Справді, чи можна віднести ті угруповання, що діють у Донецьку та Луганську, до якихось із тих, що згадані вище? Насправді ці групи не є етнічними (серед мешканців регіону більшість українців), навряд чи їх можна віднести й до терористичних угруповань, хоча інколи про це йдеться, і таке інше.

Основна мета цієї статті – проаналізувати проблему появи та становлення (хоча, зрозуміло, процес цей складний і про реальний доступ до влади поки не йдеться) нового типу соціально-політичних угруповань в системі політичної стратифікації українського суспільства, а саме: угруповань регіонально-політичних.

Виклад основного матеріалу. Отже, почати розгляд проблеми потрібно із твердження, що проблема появи таких угруповань дійсно існує і усі спроби політиків (та й не тільки) віднести їх до суто терористичних або сепаратистських угруповань чи казати, що у них приймають участь лише злочинці і наркомани не є переконливими. Як і те, що основу цих груп складають російські найманці, хоча їх присутність є абсолютно доказаною. Тому, хоча кінцеві і остаточно переконливі висновки з розгляду проблеми

на час підготовки статті (серпень-вересень 2014 року) робити ще зарано, все ж треба визнати, що подібні специфічні регіонально-політичні угруповання в Україні, на жаль (якщо виходити з устремлінь до існування «Єдиної України»), дійсно існують.

Що ж їх породжує? Яка їх специфіка та який соціальний чи етнічний склад цих груп? Які їх цілі та завдання? Якими є основні чинники їх становлення? Спробуємо відповісти на ці питання, розглянувши проблему із різних боків, висловивши припущення (сподіваємося, що вони цілком або у значній мірі відповідають реальному стану речей) відносно основних чинників формування подібних угруповань.

Перший з цих чинників, безумовно, *політичний*. Сутність його полягає у тому, що на Сході України вийшли та взяли до рук зброю (до речі, подібною ж була ситуація і у Криму) люди, що дійсно виступали проти Майдану, які побоюються, що «бандерівці» прийдуть до Донецька і Луганська та почнуть там хазяйнувати, знущатися над людьми і т. ін. Незважаючи на примарність подібних припущень для нормальних обізнаних людей, що складають більшість громадян України, не враховувати цієї проблеми неможливо. Для цього достатньо поспілкуватися із мешканцями цього регіону, але навіть послухати та подивитися у телепрограмах (не в російських, а навіть в українських) інтерв'ю із пересічними мешканцями.

Другий чинник ми б позначили як *традиційний*. Мова йде про те, що мешканці донецького регіону дійсно достатньо серйозно відрізняються від мешканців навіть інших східних регіонів України (візьмемо Чернігівщину або Слобожанщину) за своїм специфічним менталітетом. Чому він склався? Пояснень тут може бути декілька. І те, що багато мешканців регіону є нащадками людей, яких у судовому порядку надсилали до регіону для відбуття покарання після закінчення терміну позбавлення волі; і те що у цьому регіоні штучно культивувався специфічний пострадянський синдром і його мешканців, треба адаптувати до сучасного українського демократичного суспільства (таку думку висловила народний депутат Інна Богословська); і те, що на протязі терміну хазяйнування «донецьких» у мешканців цих територій виробився специфічний тип зверхнього ставлення до інших українців (хоча незрозуміло до чого тут населення Луганської області); і деякі інші чинники.

Наступний, третій чинник, що призвів, з нашої точки зору, до подібних соціально-політичних процесів та формування таких угруповань, ми б назвали *історичний*, тобто такий, що привів до того, що в ході історичних процесів, що протікають в Україні, пішла у минуле та влада, яка була актуальною ще декілька років тому, і пришла нова влада. Тобто ця точка зору зводиться до того, що основним «двигуном» подібної поведінки, протестної поведінки у широкому сенсі, є образа мешканців донецького регіону на повалення правлячого режиму, що в основному формувався із представників цього регіону та безпосередньо В. Януковича (цю думку в одній із телепрограм висказав П. Порошенко). Зовні здається, що це не зовсім так і багато українських політиків розповідають, що режим Януковича пограбував в першу чергу саме населення цього регіону. Але це не зовсім вірно. Достатньо нагадати про анекдоти, які розповсюджувалися щодо того, що з регіону були узяті та призначені на керівництво усі, хто мав хоч якусь освіту. Вважаємо, що кількість людей з донецького регіону, яка насправді користувалася цією «донецькою рентою», часто-густо применшується. Насправді серед

таких були десятки (якщо не сотні) тисяч людей, що не по праву займали високі посади у державі або, так звані, «донецькі бізнесмени», які нахабно відбирали бізнеси, землю та інше у українців по усій території держави. З нашої точки зору, саме такі люди виступають в першу чергу як ідеологи, фінансисти, «двигуни» ополченського руху на Сході сьогодні.

Четвертий чинник сміливо можна назвати *«ідеологічним»*. Він зводиться до прихильності значної кількості мешканців Донбасу (ще раз підкреслимо, на відміну навіть до мешканців Чернігівщини або Слобожанщини) до, так званого «руського мира», ідеї якого активно пропагує кремлівська верхівка та безпосередньо В. Путін. Це, зрозуміло, частка громадян, яка сподівається на те, що відповідні території увійдуть до Російської Федерації – може не відразу, але у історичній перспективі і для цього треба виступати хоча б за федералізацію, створення автономії, яка б потім мала змогу увійти до Росії (дійсно багато людей прийшли на відповідний референдум і, до речі, багато з них побоюється того, що вони будуть відчувати за це гоніння з боку влади).

Нарешті, безумовно існує і такий чинник, як *«мовний»*. Більшість людей у містах регіону (у селах значна кількість мешканців спілкується українською мовою) виступають за те, щоб російська мова стала другою державною. І цих людей не переконують запевнення влади, відносно того, що вони можуть «вільно користуватися російською мовою» при тому, що державною буде тільки одна – українська. Взагалі, проблема ця для східних та південних регіонів країни дуже складна, тому що «подарунки» типу того, що можете десь і колись вживати рідну для вас мову людьми на сході не сприймаються. Саме тому перед кожною виборчою кампанією на цій проблемі будували свої програми деякі партії. Не будемо далі заглиблюватися у цю проблему, відзначимо тільки, що для багатьох людей на сході та півдні країни можливість мати рідну мову у якості основної, державної є чинником дуже важливим при визначенні своїх політичних позицій.

Можна, вірогідно, казати і про деякі інші чинники, що вплинули на ситуацію з формуванням подібних регіонально-політичних угруповань на Сході України. Зокрема, про економічні чинники, пов'язані із галузевою специфікою Донбасу, тим, що там переважає вугільна та металургійна промисловість, що продукують багато специфічних проблем, пов'язаних із трудовими ресурсами, екологією і т. ін. Або соціальні чинники: при значному експортному потенціалі регіону все ж теза, що він «годує» усю Україну, є дискусійною.

Але, з нашої точки зору, саме перераховані вище п'ять чинників формування та функціонування регіонально-політичних груп спровокували ті процеси, що мали і мають місце на цьому етапі історичного розвитку країни. Підкреслимо: навряд чи можна заперечувати той значний вплив, який має політика Росії відносно України у цей складний період. Але не можна усе «скидати» на нього. Серед ополченців є значна кількість людей, що є місцевими мешканцями. І не усі вони злочинці. Це важливо враховувати з огляду на те, що рано чи пізно російські терористи підуть геть, хоча Росія і буде безумовно проводити свою імперську політику щодо України. А ті громадяни України, що брали участь у терористичній діяльності (вважаємо, краще казати про якусь «федералістську» чи «сепаратистську» діяльність) залишаться і навряд чи заспокояться. Тому проблема ця буде мати довготривалий характер і треба чітко визначити ті групи

ополченців і сепаратистів, що виступали проти держави України і залишилися незадоволеними перебігом подій на її користь.

Отже, з нашої точки зору, треба говорити не про якусь однорідну масу ополченців, сепаратистів, терористів і якусь загальну політику щодо їх, скажімо, соціальної реабілітації, а про декілька регіонально-політичних груп, мотиви дій яких були різними і робота з якими потребує від українського суспільства різних підходів, технологій, методів. Що ж це за угруповання? Виходячи із висловлених вище точок зору на склад груп, що брали участь у подіях на сході України у 2014 році, мова може йти про наступні групи:

- «східняки», що виступили проти Майдану та можливого приходу, наступу «бендерівців», центральної української влади;
- люди, що володіють специфічним донецьким менталітетом із присмаком радянського ставлення та гострих проблем та шляхів їх вирішення;
- значні соціальні та інші групи, що постраждали від повалення режиму В. Януковича, володарювання «донецьких»;
- групи населення, які підтримують «русский мир», бажають єднання з Росією, виступають за придання російській мові статусу державної.

Зрозуміло, що різкого кордону поміж представниками цих груп може й не бути, люди можуть дотримуватися поглядів, які співпадають із такими, що сповідують представники інших груп. Але й «об'єднувати» їх, робити з них щось однорідне навряд чи має сенс. Такий підхід і призводить до того, що до жителів цього регіону найчастіше вживають визначення «сепаратисти», хоча їх значна частина (а скоріше за все – більшість) ніколи і не хотіли відокремлення їх регіону від України.

Ці соціально-політичні процеси, що мають місце на сході країни, є дуже складними і, з нашої точки зору, практично не мають якогось єдиного рецепту для їх вирішення відповідних гострих проблем. Поки що, коли ці процеси ще не закінчилися, не втратили практично своєї динаміки, дуже важко казати про якийсь набір заходів відносно їх перешкоджанню. Очевидно лише те, що вони повинні будуть торкатися як політичних, так і соціальних, економічних, ідеологічних та інших підходів.

На нашу думку, особливу тривогу викликає зараз те, що як виявилось, не тільки пильної та кропіткої роботи із армією чи правоохоронними органами в країні не веде, зважаючи на те, що «ворогів у нас немає, тому й армія серйозна не потрібна». У подібному ж стані й робота по регулюванню соціально-політичних та зокрема етнічних проблем в країні. Не будемо рекомендувати створення якихось спеціальних державних установ, але тривогу викликає те, що як з'ясується, держава практично не має якихось реальних та ефективних підходів до вирішення мовних питань.

Держава також практично не веде якоїсь роботи по підготовці до вирішення хоч і незначних та наявних етнічних конфліктів (достатньо згадати реакцію на проблеми угорської спільноти на Закарпатті, окрім тези «не пушати» нічого запропоновано не було). На щастя виявилось, що кримським татарам більше до вподоби життя в демократичній Україні, ніж в Росії; але не слід забувати про розповсюдження в Криму радикальних ісламських рухів перед тими подіями, що відбулися. Немає сенсу згадувати про деякі інші загрози соціально-політичного характеру, які залишаються в Україні.

Але цілком зрозуміло, що «досвід» подій у Донецькому регіоні потребує від держави розробки (включаючи глибоке їх дослідження) заходів, спрямованих на вирішення таких проблем. Причому це повинно робитися завчасно, не допускаючи розгортання ситуації таким чином, як це було на Сході України.

Основні висновки. Отже, соціально-політична стратифікація у сучасному демократичному суспільстві, включаючи українське, справді існує. Більш того, окрім таких соціально-політичних угруповань, як етнічні, елітні, релігійні і т. ін., в суспільстві можуть виникати й інші різновиди подібних груп, зокрема – регіональні-політичні.

Аналіз специфіки подібних регіонально-політичних угруповань, які виникли й функціонують останнім часом на Сході України, дозволяє зробити висновки щодо того, що їх появі сприяє значна кількість чинників: політичних, історичних, ідеологічних, економічних, соціальних, мовних та деяких інших, що призводить до появи декількох різновидів регіонально-політичних груп. Нарешті, досвід виникнення та функціонування подібних угруповань в Україні, що призвів до серйозної соціально-політичної кризи, потребує від держави завчасної розробки заходів по реалізації ефективної політики по регулюванню проблем соціально-політичної стратифікації суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціологія політики / за ред. В. А. Полторака, О. В. Петрова, А. В. Толстоухова. – К. : Вид-во Європейського університету, 2011. – Ч. 1. – 399 с.
2. Полторак В. А. Політична стратифікація в сучасному демократичному суспільстві / В. А. Полторак, О. В. Пожаров // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – С. 82–88. – (Серія «Питання політології»; вип. 23; № 1060).

Стаття надійшла до редколегії

Прийнята до друку

PROBLEMS OF FORMATION OF NEW REGIONAL POLITICAL GROUPS IN THE CONTEXT OF THE SOCIOPOLITICAL CONFLICT IN UKRAINE

V. A. Poltorak

dsec.sfp@duep.edu

In the article the actual problem of a new type of social and political groups (except those occurring today: national, ethnic, luxury, terrorism, etc.) in connection with the events in Eastern Ukraine in 2014. Namely regional political groups. The reasons of similar regional-political groups, including economic, political, linguistic, historical, etc. Provision of basic varieties. Conclusions relative path of social and political transformation of such groups in Ukraine and opportunities of similar in other regions of Ukraine. In sociology policy now increasingly the problem of the existence and functioning of a modern democratic society,

the so-called social and political groups, groups that differ by several factors and especially the intensity of their access to power, possession and use of it. This, indeed, is the presence of any democratic society, socio-political stratification, some uneven access various segments of the population in the authorities, using its resources. However, it is interesting that all problems in the sociology of social stratification of society ever since work M. Vebera classics of sociology, Sorokin, developed a deep and intense, and it was also referred to the presence of social inequalities, their severity, degree of hierarchy among different groups, etc. At the same time, although it is mentioned even in the works M. Vebera, political problems, better to say, social and political stratification paid and paid very little attention. Remember that this classic sociology, analyzing the specific multidimensional approach to explaining social stratification, based on an understanding of the interaction between wealth, prestige and power as stratification factors observed that the power in society can take different forms, which are able to partially intersect. The power of the individual is able to manifest itself in the social order through status: economic order - after classes have unequal access to material resources; political order - through participation in political organizations, including the party and the state.

It is clear that as policy actors can act, first, individuals, and secondly, social and other groups of people; thirdly, social and political organizations with state power and use it. So when it comes to social and political stratification, the first step is to identify precisely those groups that really act as subjects of politics. Review of the problem allowed us to determine the following: the socio-political stratification in modern democratic society, including Ukrainian, really exists. Moreover, in addition to these social and political groups as ethnic, elite, religious and so on. In society may have other varieties such groups, in regional political.

Keywords: sociopolitical stratification of society, factors of stratification, regional political groups.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НОВЫХ РЕГИОНАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ГРУПП В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА В УКРАИНЕ

В. А. Полторак

dsec.sfp@ducp.edu

В статье рассмотрена актуальная проблема формирования нового типа социально-политических групп (кроме тех, которые имеют место сегодня: национальных, этнических, элитных, террористических и других) в связи с событиями на Востоке Украины в 2014 году. А именно групп регионально-политических. Рассматриваются причины появления подобных регионально-политических групп, в частности, экономические, политические, языковые, исторические и т.п. Выделяются их основные разновидности. Делаются выводы относительно путей социально-политической трансформации подобных групп в Украине и возможностей возникновения подобных в других регионах страны.

Ключевые слова: социально-политическая стратификация общества, факторы стратификации, регионально-политические группы.

УДК 316.483

РЕФЕРЕНДУМИ В КРИМУ ТА НА ДОНБАСІ ЯК СПРОБА ЛЕГІТИМАЦІЇ ПІДХОДІВ ДО ПЕРЕГЛЯДУ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

О. Є. Шинкаренко

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, 72319, Україна,
shinklena1@rambler.ru*

У статті розглянуто важливу проблему, пов'язану із спробами у низці регіонів унітарної української держави легітимізувати можливість їх виходу із складу України (як у випадку із Кримом) або утворити автономії, набути спеціального статусу, через проведення референдумів. Підкреслюється неможливість вирішувати проблеми шляхом проведення місцевих, а не загальнонаціональних референдумів.

Проблему проаналізовано з використанням соціологічного підходу, пов'язаного із організацією та проведенням референдумів. Розгляд проблеми дозволив виявити, що в процесі проведення референдумів в Криму та на Донбасі були порушені не тільки правові, політичні, організаційні, але й, головне, соціологічні методи, технології проведення референдумів. А саме: в опитувальниках висувалися альтернативні запитання без позицій «важко відповісти», що призвело до здобуття артефактів замість реального стану громадської думки; запитання, що ставилися, були «підштовхуючими», та інше.

Ключові слова: референдум, громадська думка, артефакти, легітимізація, автономія.

Постановка проблеми. Події, що відбулися в Україні у 2014 році і були пов'язані із фактичною окупацією Росією Криму та створенням серйозного соціально-політичного конфлікту, політичної кризи на Донбасі, не тільки викликали серйозний інтерес та практично повсюдний осуд з боку усієї світової спільноти, але й визначили цілу низку проблем, пов'язаних із політичними, правничими та деякими іншими підходами до розвитку, трансформації сучасних демократичних держав, навіть у Європі.

Одна з подібних проблем – спроби (у випадку із Кримом на сьогодні достатньо «успішні») практично «розірвати» територіальну цілісність сувереної європейської унітарної держави. Треба нагадати, що навіть Грузія, яку спіткала схожа доля, було повноцінною федерацією, а Абхазія та Південна Осетія – автономіями. А от у випадку з Україною світова та європейські спільноти стикнулися із новим явищем, підходом, який безумовно може бути застосованим і до деяких інших держав у Європі, що й викликало у Прибалтійських держав, Польщі, та й не тільки у них серйозне занепокоєння.

У чому ж є проблема, що викликала таку реакцію? З нашої точки зору, можна цілком обґрунтовано стверджувати, що її сутність полягала у тому, яким саме чином через проведення, так званого референдуму держава-загарбник спробувала легітимізувати свої загарбницькі наміри. Відомо, що конституції більшості світових і європейських